

מתהומות הספק והיאוש

(על החתירה העצומה של לב שקסוב)

(*IV)

מהלך־מחשבתו של ל. שקסוב מזכירנו מהלך־המחשבה של אחד מגדולי
 יראל והוא אדם זר ונפלא מאד – רבי נתן שטרנהרץ, תלמידו של רבי נתן
 מברסלב. לא שיש בשסטוב מעין אותה הדתיות הנלהבה והמסתורית המבהילה
 של רבי נתן, ולא שיש ברבי נתן אפילו שמץ מן הפקנות העמקה
 וחסר־הקרקעיות שבלב שסטוב. הרי אלה אנשים, שבנדאי לא היו מבינים
 איש את שפת רעהו. אפשר ששסטוב היה מבין מעט גם את שיחו ושיגו של
 רבי נתן: הרי יש לו און דקה לשמוע את כל הגה ואת כל צלצול של שאול
 התרסי ושל לוטר הגרמני; אפשר שהיה שומע גם את רחש לבו של רבי נתן.
 אומר אנכי: „אפשר“ ולא „ודאי“, מפני שמרגיש אני בו בשסטוב אי־הבנה
 מיחדה, יותר נכון, אי־התענינות מיחדה בכל הנוגע לישראל שבהנה (אם
 מדבר הוא לפעמים באקראי על ישראל – הוא מדבר רק על ישראל העתיק,
 על ישראל שבתנ״ך), ורבי נתן הרי הוא – ישראל שבישראלים. בכל־זאת
 אפשר שהיה מבין מעט את רבי נתן המאמין, את רבי נתן השליח,
 את רבי נתן הכופר הגדול בכל חכמות העולם הזה. אבל רבי נתן בנדאי
 שלא היה מבין כלל את שטוב: לשון הבקרת, החקירה והספקנות, ובפרט
 חקירה מודרנית, חקירה של הפיכת קערה על פיה, זרה ומזרה לרבי נתן
 לפי עצם שרש־נשמתו. בכל־זאת יש קו אחד משנה המאחד באיזה אפן
 כמס ונעלם את שני האנשים האלה, שהם משני זמנים רחוקים אלה מאלה
 ומשני עולמות רחוקים אלה מאלה בתכלית הרחוק. הקו המאחד אותם הרי
 הוא: הזרות שבמחשבה, ההפלאה שבה, הקפיצה, ההבטה בעת ובשעה אחת
 אל רום שמים ועמק שאול, ובעקר – תריפות־ההשגה והתגפלות על האויב או
 המתנגד לא מן המארב, לא מן המחבוא, אף לא בהצ׳יפולמוס רגילים, אף
 לא בפרכות, קשיות וסתירות רגילות, כי־אם בחתירה מתחת ליסוד היסודות
 של אותו הבנין, שהאויב (או: המתנגד) מתפצר בו.

דבר היה לרבי נתן תמיד עם פילוסופי ישראל מימיהגונים ועם המשכילים הראשונים הותיקים, שקלטה אזנו של רבי נתן דבר-רמה מתורתיהם ושיחותיהם. דבר תמיד לרב שסטוב עם כל פילוסופי אירופה ושלטוני-הדת בכל המקצועות. אם נרפו את כל הטענות השונות הנפורות בכל כתבי רבי נתן נגד ה"מחקרים" בטענה אחת כללית, נמצאנה במקום אחד נפלא ב"לקוטי ההלכות" שלו, איך אציענה פה בסגנוני אני: הנה אתם (המחקרים והמשכילים) אומרים, שאין העבודה צריכה גבוה, שאין בה משום תקון עולמות עליונים והעלאת ניצוצות, שאין בה, בתורה, אלא המובן נכונה בלבד, שאפשר להשיג את התורה בשכל, אם הוא רק הריף, ישר ועמק, שאפשר לתת טעמים משכלים בשכל אנושי למצוות ולהראות ולהוכיח, שהן, הניצוצות, בלן באות רק לצרוף מדותיהם של בני-אדם, להיטיב, לישר ולשפר את חיי ההברה ולתקן את העולם בלו במלכות השלום. אשאלכם אפוא: אי-כן— כל תורה זו עם מצוותיה למה הן? ואם משום תקון העולם וישובו, —"מה לי אם יאבד העולם"? הן אתם בעצמכם חוזרים ומשננים תמיד, שהעולם בלו הוא מלא צרות ויסורים לאי-תקן, ש"אין רגע בלא פגע" ושהחיים כלם הם רק יסורי גיהנום— ומה צורך יש לנו בתקונו של עולם זה, שהוא בעצם, מְתָנָה לא יוכל לתקן? וכי לא טוב היה, שלא תהי כל תורה ושהשלום יהרס וכל העולם הזה ילך לאבדון?

התבוננו-נא היטב בשאלה זרה ומפליאה, ועם-זה גם תהומית, זו. אין רבי נתן בא בטענות וקשיות על פרט זה או אחר שב"חקירה" וב"השכלה", אלא תופס הוא את השורה האחרונה של כל פרוש התורה על-פי חקירה ועל-פי פשט, שהיא: סדור החברה ותקון העולם. ובמקום שהיה בא אחר ושאל ומשיב, מקשו ומתקן, מפלפל ומתנחם, אם אפשר לקרש באמת פסוק זה או אחר על-פי חקירה או על-פי פשט, ואם הטעמים, אשר הרמב"ם ומפרשים תורנים שאינם מקבלים נתנו למצוות, מספיקים ואם אפשר לשלב ולצחד באמת את התורה ואת ההשכלה (כפי שהאמינו טובי המשכילים הראשונים) — הוא לופת כשמשון, את עמודי התוך אשר הבית נשען עליהם ו"נוטם בכוח" אתם מבססים את התורה בלה ואת מצוותיה על "תקון העולם" — ואני אומר, שאין כל צורך בעקר הדבר שאלי שואפת התורה, לפי דעותיכם, משום שאין העולם הזה עצמו כדאי לתת תורה ולחקק חקים בשבילו...

וכשאני מצרף אחת לאחת את כל הטענות הרבות והשונות שטוען שסטוב נגד הפילוסופים ובעל-המדע והנני חפץ לצמצם אותן, לרפון ולהכניסן לתוך טענה אחת כללית, הריני מוצא אותה, טענת החותר הקיצוני, קרובה מאד לטענתו של המאמין הדתי הנלהב — רבי נתן.

כי הנה זהו עקר פחו של שסטוב, שהוא מוריד בראשונה את השיטות הפילוסופיות השונות מרום שמי-האידיאליות שלהן ארצה, ואחר-כך הוא שואל: למה יש צורך בעמק-הבכא זה שקוראים לו, "עולם של חקים טבעיים", עולם שהתפתח באפן טבעי" או "עולם הקשור בשלשלאות-ברזל של ההכרח", שלשמו ולצרכו קמצויים שיטות משיטות שונות, מפרשים, מתרצים את הקשיות

שעדין על מקומן הן עומדות, מעקמים את הכתובים בספר-החיים, מכניסים פגומות צרות ומגבלות, המלאות בתוך-תוכן דאגות ופחדים ופניות של בני-בשר, אל מחשבתו האיך-סופית של היוצר, מאריכים ומקצרים את כל החי והנעשה במטה סדומית ומגלים תמיד פנים בבריאה שלא כהלכה?

בחריופת רבה, שיש בה גם עמקות גדולה, הוא מוכיח, שאין בין אידיאליות וריאליות, אידיאליות ומטריליות, מטפיסיקה ופוזיטיביות, מטפיסיקה ומדעיות אותו ההבדל השרשי-ההומי שהפך מוצאים ביניהן. בסקר יש בין כל אלה השיטות השונות והמשנות רק הבדלי-הקצה, הבדלי-טעמים, הבדלי-טמפרמנטים, הבדלי-נטיות של בני-אדם, נטיות להקצף ולהתפרטות, נטיות להתרוממות ולהשפיל-שבת, להתהדרות ולפשטות, להפשטיות, לעיוניות ולמעשיות, לצבעים פשוטים ולקשוחים של גוני-גונים, אבל בעצם שרשי-הדברים הרי כל בעלי השיטות המשנות רק בעולם גופני, קשף-ארצי, צר, מכון ומצמצם הם חיים, רק אותו הם רואים ובו ורק בו הם רואים חזות הפל.

וגדלה מזה הוא, שסטוב, אומר: אפילו בעלי-המסורין, אלה שלכאורה חיים הם בעולמות יפים ונשגבים לאין-ערך מעולם זה שלנו, במ, באלה העולמות העליונים, הם צופים, במ הם מסתכלים ונהנים מזיו, — הנה באמת רק את עצמם השכלי-הארצי הם רואים, אלא שהם אמנים, משוררים ומוסיקאים, גדולים מבעלי-המדע ובעלי-המטפיסיקה, ולח בידם לקטט, להדר ולפזות את העולם העני, הקשף והמגבל שלהם, עד שיראה כאלו במרומי-מרומים ישכון, אבל העין הקדה והדקה והחודרת לתוך-תוכם של הדברים מבחנת את כל אלה הדברים היפים ורואה בעדם אותו הפלא הקשף והאפל, שבו מתחבטים ומתלבטים כל בעלי-המדע ובעלי-המטפיסיקה.

רק שנים הם, שסטוב מוציא אותם מפלל יתר המטפיסיקאים והמיסטיקאים: אפלטון ופלוטינוס. גם עמהם הוא מדבר משפטים במקומות רבים מספריו, אבל יש לו אליהם, תוכחה מגלה מאהבה מסתרת. יודע הוא שסטוב, שיש בהם דבר-מה נוסף על המטפיסיקה ועל המיסטיקה הרגילה. יש בהם לא רק צפיה וראיה, אלא, לפעמים, גם חיים ממש ב"עולם האידיאות". וגם כאן משנה שסטוב את הערכים הפילוסופיים המקבילים: בנוהג שבעולם הפילוסופיה מהללים ומשבחים את אפלטון עד-כמה שהוא אידיאלי-שכלי-רוחני ביותר, עד-כמה שהוא מפשיט את הדברים מנמשיותם ומעלה אותם להקצרות הגיוניות צרופות, ומגנים את ה"אידיאות" שלו עד-כמה שיש בהן מן, הדמיון השירי וה"מתולוגיה", — והנה בא שסטוב ומהלל דוקא מה שהפך מגנים באפלטון: את "שרידי המתולוגיה" שבו. קובל הוא על אפלטון, שלא היה לו הפח להשתחרר לגמרי מאותו העולם השכלי-הגיוני של המציאות המגבלת ומצמצמת ושל ההסתכלות השכלית-הגיונית.

אפלטון הציץ מן החרפים וראה מעט-מזער מן האידיאות האלהיות, כלומר, מן הדברים כפי שהם נגלים לא לראית החושים, אף לא לראית השכל, כייאם כפי שהם בעצם אלהיותם; אבל תחת להשאיר ולהשתקע באותה האלהיות, באותה המציאות שהיא שונה בהחלט גמור מאותה המציאות

שאנו בני-הלךף חיים ונושמים בה ומשיגים אותה בדרכי הגיון, עוב אותה ובא לספר ולהסביר לעצמו ולנו את מה שראה בדרכי-מופת מטפיסיים, ובוה הפך את הממשיות האלהית להפשטות שכליות גרידא. בכגון-זה שסטוב מצאשר ומקים את פלוטינוס בעל-המסתורין עדיכמה שהוא חי באמת במה שצפה וחזה – והוא מבטל את למודיו והגיונותיו במקום שבא ללמד ולהוכיח בדרכי-מופת אפלטוניים ומשאיים.

עולם אפל זה, שאנו חיים בו, איננו שוה מאומה בעיני שסטוב, וצר לו ומר לו מאד על שגם הגבורים האמיצים, ההולכים לחפש ולתור עולמות אחרים, מוצאים סוף-סוף אותו העולם עצמו שנדרו ממנו; ואם גם יפתח להם אור מעולמות אחרים כמלא מחט סדקית, הם שוכחים ועוזבים אותו ונשארים במערה האפלה של „המציאות הטבעית והשכלית“ שלנו.

v

ואדם ביקר בל ילין –

זוהי התוגה הגדולה של האנושיות פלה. יש אשר יכו אדם לעוב את כור-העני שלו, שקוראים לו „עולם מוחש“ או „עולם משכל“, אף גם אשר ידרוך על מפתן עולם אחר או עולמות אחרים, אבל מיד הוא נרתע לאחוריו, נבהל ומשתומם, וגעזועים עזים תוקפים אותו על „השומים והבצלים“. נגלה לפעמים על האדם הניקר העליון, אבל הוא לא ילין בו...

וגדולה היא התוגה שבעה ושבעים – בדעתנו, כי לא מתנתחנם היא איתה היכלת לצאת אף לרגע ממחבוא העולם, גם לא פרי יגיעה ועבודה, כי אם פרי הענוי היותר גדול ופרי היאוש הגמור והמחלל. כל-עוד שיש לאדם אף אמונה כל-שהיא בחיי המערה שלו – איננו עוזב אותה בשום אופן; עבד הוא האדם ופחדן גדול לפי עצם-הכונתו. ומתי עוזב האדם, ולו גם לרגע, את חיי המערה שלו? כשאין לו בהם, באותם החיים, אף אחיזה כל-שהיא, מתוך שראה שאינם אלא כליון ואפסיות ממש. והנה הדין היה נותן, שאחרי שכבר בא האדם לאותו היאוש הגדול, ומהגם אחרי שוכה לאותו החסד הנפלא הנגלה לפעמים אחרי היאוש הקיצוני, שוב לא יחזור לאותו העולם, שכבר ראה עניויו וחיוו הטפלים, כי-אם קתר יחזור בכל-עו לבוא אל חופו של אותו העולם, שנגלה לו בשעת ההברקה הגדולה. אבל מה אנו רואים? האדם שב עוד פעם „אל המנוחה ואל הנחלה“ של אותו עולם עצמו, שכבר התיאש ממנו לגמרי.

זהו סודן של אותן הטענות שיש לו לשסטוב תמיד על רבותיו ואחיו ברוח, – על ניטשה, דוסטויבסקי וטולסטוי. איש לא התעמק כמוהו בכל הגה והגה, אשר יצא מפי שלשט מבקשי-אמת אלה. איש לא נגש לספריהם באהבה כל-כך עצומה, בכינה כל-כך חריפה, בנתוח כל-כך דק, ועסוה – בהעצמה, בהקשבת-דומיה, ביחוד לבבי והשתתפות במעשי היצירה שלהם.

אם יש לך אדם בעולם, שחדר לא רק לתוך הכונה האמתית של כל

משפט ומשפט וכל מלה ומלה מספרי ניטשה, דוסטויבסקי וטולסטוי, כ־אם גם לתוך עמק־עמקי הנשמות שלהם ואל כל התנועות, הסערות והמנוחות הנפשיות שלהם בכל חליפות ימי־חייהם – הרי הוא לב שסטוב. הוא ולא אחר. הכל שטחיים הם לגבי שסטוב בבואו לְדבר על רבותיו. דמְטמֶן – אתגְלִין ליה. אפילו דברים שלא נתגלו ליוצרים עצמם נתגלו לְקורא, – שסטוב. עובר הוא על דפים רבים, ואפילו על פרקים רבים, בשתיקה גמורה, ופתאם הוא מרגיש במבטא אחד שפלט קולמוסו של היוצר בלי־משים – ובו, במבטא זה, הוא מוצא את המפתח לכל חידות חייו של היוצר בתקופה זו או אחרת. ואי־אפשר לך לבלי הספים עמו בנדון זה. הרי הדברים כ־כך נכונים וברורים. הרי האמת נפרת מתוכה. אותיות מחכימות והדברים הנפלאים מאליהם על דרך „גבא ולא ידע מה גבא” מגלים את הטמון בחבויני־חביונים של הנשמות, בקדשי־הקדשים שלהן או בטמאת־הטמאות של ירידתן ונפילתן;

כששסטוב מתצמק בניטשה, בדוסטויבסקי או בטולסטוי, הרי הוא – אם נשתמש בבטוי הנפלא של המקבלים – מתקשר עמהם נפש בנפש, רוח ברוח, נשמה בנשמה. הרי הוא כותב דברי עצמו – ונכון אתה להשבע, שאין אלה אלא דברי היוצרים עצמם.

ובכל־זאת, או דוקא בשביל כל זאת, בא שסטוב לכלל החלטה, שאין בכל האמונות והדעות החיוביות של היוצרים החביבים עליו שום התגלות שלא מעצמא הדין, אף שענוייהם הגדולים ויאושם הפחלֶט הביאו אותם אל סף ההתגלות ההיא ויש אשר גם הציצו לתוכה...

הוא הדבר: „גבורי ציד לפני ה'”, לבות־אריה, דורכים על שחל ופתן, צועדים על־גבי תהומות עד שבאים אל נקדת־הפליאה, שממנה מעבר אל עולמות אחרים, אך כבד החיים שלהם, כבד העולם הזה, מעיק עליהם ואינו מניחם להפנס לא רק אל טרקלינם של העולמות האחרים, כ־אם גם לפרוודור שלהם. הם נשארים נדהמים, נרעשים, תלזים בין עולמות. אבל מצב שכוה, מצב תליה בין העולמות, – מי־זה ישאנו? ללכת הלאה – אין כה. לשוב אחור – אין חפץ. פה באה האילויה העולמית ועושה את שלה. חפץ־הקיום מקשט את העולם האפל והצר, שממנו היוצרים הגדולים בורחים, בעדי־עדיים, מניפו ומלבישהו לבושים חדשים, משאיליהו בטויים חדשים עד שנראה ליוצרים כאילו עולם אחר, חדש ומחדש לפנייהם. אשתמש כאן בציור אחד נפלא של הבעשיט וכונתי תהיה בולטת יותר. על אדם אחד, שהתקדש והעפיל לעלות אל עולמות עליונים, אמר הבעשיט: „בעולם התמורות משחקין עליו [בון]... „עולם התמורות” הוא עולם הממיר ומחליף עולמות אלה באלה, מעבירם כבני־מרון, משנה אותם בחלום־קסם, מצביעם בצבעי־תהו, מראה עולמות שלא היו ושלא יהיו או עולמות שהיו ושהיו, אך הם הב אותם העולמות עצמם, שמהם המתקדש משתחרר, מעפיל ומתעלה לכאורה. ב„עולם התמורות” משחקים גם במצנים ונואשים כניטשה, דוסטויבסקי וטולסטוי, אם החפץ הארצי והשאיפה למוחה מתגברים בהם על תנועת המחשבה, התאבקות שאינה מוסקת, מלחמת־הרוח והליכה הלאה הלאה בלי כל לאות ועמידה...

כל עקרים של הספרים: „הטוב בתורת טולסטוי וניטשה“ ו„דוסטויבסקי וניטשה“, שכתב שסטוב, לא בא אלא בכדי לנצות ולהראות את הדרכים שבהם באו היוצרים הנזכרים לידי נקדת-הפליאה, שיש בה אפיסת כל המשגים האנושיים וכל האידיאלים האנושיים, וכיצד שָׁב כל אחד מהם על-פי דרכו לידי אותם המשגים והאידיאלים עצמם, שבטולם נגלה להם כבר...

מיראת האריכות לא אביא כאן את כל האנליזה והסינתיזה הבקרתית של שסטוב בספרים הנזכרים, כי-אם אסתפק כאן בפרקים חריפים אחדים מיתר ספריו, אשר בהם, בפרקים האמורים, כל תמצית היחס החיובי של שסטוב לדרכי הענוי, הבקשה והחפוש של ניטשה, דוסטויבסקי וטולסטוי ועם-זה גם היחס השלישי הגמור אל כל מה שמצאו אותם המענים והמחפשים...

כי מה הדבר אשר מצא ניטשה בדרך-הקוצים שלו? מה הדבר אשר בא אליו אחרי כל התנאשותו מפל מה שהוא אנושי? — „האדם העליון. והנה מה שכותב שסטוב על מציאה גדולה זו של ניטשה:

„רבות הן המרורות אשר ישבע הרוח המענה, אבל המרה בכל אלה היא ההכרה, כי תכונותיך המוסריות והחלטתך למלא את חובתך בלי כל תלונה אינן נותנות לך כל יתרון על יתר בני-האדם. אתה חשבת, כי הנך אציל ואף גם מושל, אשר עטרת-תפארת לראשו, ויתר בני-האדם הם חֶבֶר קבצני-עם, — והנה אתה אותו הקבצן העלוב או אותו האדם ככל יתר בני-האדם. הרי כתב-היחש זהו הדבר אשר בשבילו ממלאים את החובה היותר קשה, אשר בשבילו הקריבו קרבנות ואשר הוא הנותן לכן לחיים. והנה כשנגלה פתאם, שאין עוד כל תארי-יחש וכל אותות של הצטינות לא יראו עוד, הרי כאן שבר נורא ומהפכה גיאולוגית, והחיים מפסידים כל ערך.

„בדברים אלה מתבטא ומתגלה הטבע העצמי של ניטשה, אשר לא יכול לנצחו בכל ימי חייו. כי מי הוא „האדם העליון“, אם לא תאָר וכתב-יחש הנותן זכות למי-שהוא להחשב כאציל בין דלת-העם? ומה הוא ה„פתוס של המרחק“ וכל תורתו של ניטשה על תארי-היחש? האמרה: „מעבר לטוב ורע“ לא היתה כל-כך עוברת את הפל, כמו שנראה בהשקפה הראשונה. ואדרבהו בבטלה את החקים החוקים על לוחות-הברית של האנושיות הישנה, היא כמו מגלה לוחות אחרים ישנים-נושנים, שכבר נטשטשו אותיותיהם עד שכמעט לא נראו.

„כופרים בכל המוסריות ובכל הטוב כשהוא לעצמו, ובאותה שעה מחזיקים בכל עז בכתב-היחש, אותו מרבים להוקיר ולכבד ואותו חושבים, אם לא לדבר האחד המיוחד אשר לו ערך, הנה בכל-אופן לדבר היותר חשוב. אין כל ערך לחיים, אם מבטלים את כל התארים ואת כל מדרגות-הפבוד, אם שוללים את הזכות לשאת ראש בגאון, להבליט את החזה ואף את הבטן ולחשב את הסובבים אותך לשפלים ממך.

„בכדי להוכיח עדי-כמה השתרשה התורה על-דבר מדרגות-היחש בנפשותיהם של בני-אדם אוכיר פה את דברי האנגליין על הראשונים

ועל האחרונים. פריסטוס, אשר, לכאורה דבר בשפה חדשה בהחלט* ואשר למד את בנייהאדם לבו לטובות הצולם הזה: העשר והכבוד, כל אלה הדברים אשר הניח ל"קיסר", יען כי חשב, שרק לו, ל"קיסר", אפשר שיסכנו כל אלה הדברים, הנה הוא, כריסטוס, בפנותו אל בנייהאדם, לא חשב לנכון להזיב את תקות בנייהאדם להצטינות. האחרונים פה יהיו הראשונים שם. האמנם? הגם שם יהיו ראשונים ושניים? כן נאמר באונגליון, אם מפני שחלקת בנייהאדם למדרגות הוא באמת חק ולא יעבור, ואם מפני כי כריסטוס בדברו אל בנייהאדם אי אפשר היה לו שלא ידבר בלשון בנייהאדם. אפשר, שלוא הבטחה זו, ללא הבטחות משגות להבנת אנוש בכלל – תשלום גמול – לא היה האונגליון ממלא את משלחתו ההיסטורית הגדולה והיה חולף ועובר מבלי הניח כל רשם אחריו בארץ ולא היה מי שיופיע לפניו כבשורה טובה. כריסטוס ידע, כי האדם יכול להנאש ולהדול מפל דבר, אך לא ממשפט הפכורה, מהתעלות על חבריו, מה שניטשה קורא בשם כתביהחש. בלי הזכות הזאת קשה לבנייהאדם מסוג ידוע לחיות. הם נעשים או בבחינת Vogelfrei, כמו שקוראים לזה האשכנזים, מקטרים כל מחקה הקקים, כי רק בזה, בעציה, מקור הזכות שלהם. המציאות הגסה, המאוסה והמנגלת אשר רק בכדי לנס ממנה – מטעים אני עוד פעם את הדבר הזה – באו כל כתביהחש וכל שלשלת-היוחסין, הנה היא מגישה או את תביעותיה בעקשנות יותר גדולה ובאיום יותר אמיץ. מאחר שהנך אדם פשוט ככל יתר בנייהאדם, – אומרת או המציאות, – קבל ממני את נסיון החיים, מלא את חובותיך החלוניות, והרע מזה, קבל ממני כל אותם הענשים וכל אותן התוכחות אשר הם נחלת המוך העם ואפילו מלקות. האמנם ידרש לתביעות שכאלה מי שהרגל מאז לחשב אשר לו הזכות להרים ראש, להיות חפשי לנפשו ולהתגאות? אמנם נסה ניטשה לשתות את כוס-השפלות עדימה, לא היו לו אותו הפח ואותה הסבלנות הדרושים למפעל גדול שכזה. הוא לא יכול לשאת את מורא החיים החסרים כל זכות וכל מחסה, ועל-כן בקש עוד פעם גבורה וממשלה אשר תגן עליו ואשר תשב תשיב לו את זכותיו האבודות, ולא נתקררה דעתו עד אשר הוקם הפל מחדש ועד אשר הושב על פנו.

והרי לא ניטשה לבדו עשה כך. הרי כל קורות המוסר וכל קורות הפילוסופיה הן בהרבה בקשת עז ושאת, יתרון ומגלת-היוחסין. הנוצרים דוסיובסקי וטולסטוי אינם נבדלים בזה במאומה משונא הנוצרות, – ניטשה. היהודי העגן שפינזה ועובד האלילים העגן סוקרטס, האידיאליסט אפלטון והריאליסט אריסטו ומיסדי השיטות היותר נשאות והיותר נשגבות – קנט, פכטה, הגל ואפילו הפסימיסט שופנהואר, כלם כאחד מבקשים רק יחש. החיים בלי יחש נראים בעיני האנשים ה"טובים" כחלום מתק ובעיני אשר מי ישאנו. ואפילו מיסד

* בסביל שלא התעמק ססטוב בחזון-היהדות כראוי ובסביל שידע הוא את התנ"ך דק ידיעה שטחית, וגם זה רק כתוך תרגומים, הוא מיחס לכריסטוס מה שנאמר כבר באמת מפי נביאי ישראל בהרבה יותר אמץ.

הנוצרות, אשר נקל היה לו להאוש מפל היתרונות, הנה את היתרון הזה – יתרון הראשונות והיחש – מצא לנכון להשאיר לתלמידיו ואפשר – מי יודע? – גם לעצמו...

ואולם לאמתו של דבר – אם היו ניטסה ויתר הפילוסופים יכולים לחדול בהחלט מפל מיני תארים, אותות-כבוד-ותהילה: הנתנים לא רק על-ידי המוסר, כי-אם גם על-ידי כל מיני סנהדרין אלהיים או מדמים המעמידים מעל לאדם, אם היו יכולים לעתית את היום ההיא עד-תמה, אפי"ר שהיו נוכחים ריאים ושומעים דברים שלא טערום הלב עד-כה. הרי אי-אפשר להגיע ידיו עצם ההכרה – כנודע מכב" – כי-אם על-ידי ההתיאשות הגמורה. אין כל צדקה, אף לא כל גאונות, נותנת לך כל יתרון על אחרים. מהסר אתה, מהסר לעולם כל מחסה החקים הארציים. וגם אין כל חקים במציאות. היום הנך מלך, מחר – עבד, היום – אף, מחר – תולע, ואף גם תולע נרכס. עתה הנך הראשון, ומחר – האחרון. וההוליע הנרמס עתה על-ידך – למחר יהיה אף, אשר לו תשתחוה. כל מיני החלקיות והמעלות והמורדות, אשר בהן יבדלו בני-האדם אלה מאלה, נמחות ואין לך כל בטחה, כי המקום אשר חפשת – שלך יהיה. והרי לכאורה הפל יודעים זאת. הרי לכאורה ידע גם ניטסה את כל זאת, ומפי הנסיון ידע את זאת. הן הוא ידיו, עמיתו ועוזרו של ונגר הגדול, מבשר בוא ספירה-עת חדשה בעולם, – והנה אחר-כך התגולל בעפר, שבור ורצוק. וגם בפעם השנית קרה לו כמקרה הזה. אחר „צרתוסטרה" תקפחו השגעון או, יותר נכון, היה לחסר-דעה. אמת, שא"ת סוד נפילתו האחרונה לקח עמו לקבר. אבל הן לקחה אזנו שמץ מנהו -- עם כל עמל אחותו להכתיר מיני דואים את השנוי הפביר אשר התחולל ברוחו של ניטסה. והרי כאן מקום לשאל: האמנם המעלה, הציון וכתב-היחש הם כל החיים? והאמנם אפשר להבין דברי כריסטוס על הראשונים והאחרונים כפשוטם? האין כל אלה הסנהדראות, אשר הוקמו מעל לאדם וכמו נותנים הם תכן וערך לחיים – רק זמיונות-שוא המועילים מאד וגם נחוצים הם בעתות ידועות, אבל ביחד עם-זה גם מזיקים ומסכנים, ואולי עוד יותר מזה, כשהמצב משתנה? האם אין החיים האמתיים, חיים אשר הפץ בהם, מתחילים דוקא כשאין ראשונים ואחרונים, צדיקים וחוטאים, גאונים ונעדרי-כשרון? האין דוקא בקשה זו, בקשת ההסכמה, היתרון, המעלות והמדרגות, מה שאינו מניח לאדם לראות את החיים עם נסיהם הנסתרים? והאמנם על האדם למצא דוקא קעוץ ומחסה בדפרטמנטים של כתבי-היוחסין? האין בו כח אחר, אשר יד הזמן קצרה לכלותו? אפשר לאדם להיות טוב, חכם, מלמד, בעל-כשרון, ואף גם גאון; אבל הדורש לו זכיות ויתרונות בעד כל אלה, הרי הוא מאבד גם את הטוב, גם את החכמה, גם את הכשרון, גם את התקות היותר גדולות של האנושיות.

האחרונים פה לא יהיו ראשונים בשום מקום..."

ומה הוא אותו הדבר אשר מצא דוסטויבסקי לאחר שנות-אפל-ורגזה רבות? – את הנוצרות הפרווסלית, את שלטון היחיד ואת העממיות. והנה

מה שֶׁסָטוּב כותב במקום אחד על מציאה זו של דוסטויבסקי:
 „בשמענו את דברי דוסטויבסקי, יש אשר נטעה לחשב, כי הוא ממציא
 מחשבות חדשות, אשר על הממשלה להוציאן לפעל. אבל האינו היטב לדברי
 דוסטויבסקי ותִנְכַחוּ מיד, כי באמת אין לו שום מחשבה פוליטית משלו. את
 הפל לקח מן הסלִינּוֹפִילִים בלי כל בקרת, ואף הם כל מקוריותם רק בזה,
 שהעתיקו מאשכנזית וצרפתית את האמרה הפטריוטית הידועה ויצא להם:
 Russland, Russland über alles! – אפילו משקל החרון לא נשתנה במאומה.
 אבל מה שחשוב ביחוד הוא, שגם הסלִינּוֹפִילִים בהלולים הרוסיים-האשכנזיים
 לכל מה שהוא לאמי וגם דוסטויבסקי, שחזר על דבריהם, באמת לא למדו
 למי-שהוא ולא הדריכו את מי-שהוא. הממשלה ידעה מה שהיה עליה לדעת.
 עוד משנות-קדם הלכה מעצמה באותו הדרך, שהתו לפניו אחר-כך בעלי
 התיאוריות. לאחרונים לא השאירו דבר, מלבד שירי-הלולים לשלטון והִגְנָה
 על הפוליטיקה הרוסית הממלכתית נגד נטיתה האופוזיציונית של דעת-הקהל.
 ממשלת-היחיד, פרוסלִייה, עממיות – כל אלה התבצרו ברוסיה כל-כך, עד
 שבעת שהחל דוסטויבסקי להטיף, לא היו נזקקים לעזרת מי-שהוא.”
 ועוד:

„בא דוסטויבסקי ולמד, שמסבות פוליטיות, ממלכתיות ועוד כאלה (אינני
 יודע כיצד נוהגים בזה אחרים. אנכי, כששומע אני מפי דוסטויבסקי דברים
 כמו: „ממלכתי“, „פוליטי“, תוקף אותי החשק לשהוק בקול רם) צריך לגרש את
 הטורים ולהשיב רוסים במקומם. בשעה שה„מוסקובסקיה וידומוסטי“ עוסקים
 בפרויקטים כאלה – הדבר מובן. אבל דוסטויבסקי! דוסטויבסקי, אשר קרא
 לעצמו נוצרי, אשר הטיף בהתלהבות גדולה כל-כך לאהבת-אדם, להכנעה,
 לפרישות מפל אהבה אגואיסטית, ואשר למד כי על רוסיה להיות „משרתת
 לגוים“ – כיצד משך אותו בחבלי־קסם מעשה-חמס שכזה? והרי סוף-סוף כל
 הדעות הפוליטיות של דוסטויבסקי אינן אלא: לקחת בחזקה, לקחת ולקחת...”
 ומה הוא הדבר, אשר אותו מציא טולסטוי לאחר שנים רבות של תלאה
 ויסורי־נפש עצומים? – הדתיות הצרופה בשכל, הטוב והאהבה. והנה מה
 שכתב שסטוב במקום אחד על מציאותו של טולסטוי:

„בשעה שטולסטוי מתמלא גיל ברעדה בגשתו אל „ספר הקוז' שלו,
 ולמרות מסורות שנות־אלפים וכל מיני „עֶקְרִים“ קיימים הוא מוצא בו, בספר
 ההוא, דברים המהרסים את כל מבנה החיים הפנימיים שֵׁנו, – אנחנו
 משתוממים למראה כהו וגדלתו. מתחילים אנו לחשב אז, כי באמת השפצ
 עליו חסד מלמעלה וכי זכה באמת להרגיש נשימת האלהים. חגיגתו עוברת
 אלינו ואנחנו בצפיתנו עוצרים את נשימתנו. אבל – אהה! – האדם, אפילו
 האדם היותר גדול, הוא רק מה שהוא – אדם – כמו שראשי ההימליים וראשי
 ההרים הגבוהים בקונו הם בערך כל כדור-הארץ רק עיים קטנים. לראות
 פני האלהים בלי הפסק, להתאחד עם האינסוף לנצח, – דבר זה לא נתן
 לבן-חלון. ואפילו רעדה זו, שמרגישה האדם בקרב אליו המות, ואפילו אם
 ראה את המות שתי פעמים פנים אל פנים כאשר קרה לטולסטוי, איננה

נותנת אותם הלכות הדרושים לאדם, בכדי שִׁינָתֵק מעל הארץ לעת אָרְפָתָה. לרגע אחד מתרוכס האדם למעלה כחרגל, ובעבור הרגע והנה עומד הוא על מקומו הראשון והנהו עושה אחת משתיים: או חוזר על הדברים הַבְּלִים והיבשים של עֲקָרִים שכבר מזו, כמו שעושים מתנגדי טולסטוי, או משנן חֲקִים קבועים ואמתיות נצחיות, שהוא בודה אותן משכּוֹלוֹ. כן עשה טולסטוי. הוא מבקש ב"ספר הָרִז" חֲקֵי חַיִּים: אֵל תתנגד לרע, אֵל תשבע, לֹא תנאף, אֵל תגרש את אשתך, וכדומה. עקר הַעֲקָרִים אצלו לַמּוֹד מאת האנגליין מצוות ופְקֻדוֹת איך להתנהג בחיים, בכדי שיחדלו להיות מַצְרֵי שׂאֵל, כִּי־אִם לִיהוּ לַגִּן־עֵדֶן מֵלֶא אור, בהירות ושמחה. הוא מתאמץ להוכיח בציטטות שונות מתוך האנגליין, כי כריסטוס בא לעולם רק בכדי לַמְד לַבְּנֵי־אָדָם כיצד ייטיבו לַסֵּדֵר את חייהם. כריסטוס מַלְמֵד, אומר טולסטוי, לֹא את הישועה על־ידי אמונה. אף לֹא את הפרישות... אבל מַלְמֵד הוא דרכי־חיים אשר בהם נִשְׁע לֹא רק מכליין החיים הפרטיים, כִּי־אִם נִצְצֵל גם בחיי העולם הזה מַרְעוֹת רבות ונשבע שמחות רבות הרבה יותר מאשרן בחיים הפוֹרְטִיִּים. ועוד: "לתורת כריסטוס תֵּכֵן פשוט, ברור ומצִיֵּי בחיי כל אדם ואדם. אפשר לַבְּטֹא את התֵּכֵן שהוא בדברים: כריסטוס לַמְד את בני־האדם, שִׁי־חֲדְלוּ לעשות מעשי־אוֹרֹת. זהו התֵּכֵן הפשוט והמובן לְכֹל של תורת כריסטוס. את שתי הציטטות האלה לקחתי מתוך הפרק העשירי של הספר: "מה היא אמונתִי". אבל בפרק השמיני מהספר הזה מַגִּילָה לִנּוֹ טולסטוי תֵּכֵן אחר לתורת כריסטוס, באמרו: "מה שאני חושב את חיי העולם הזה שלי לקניני – זהו הדבר המפריע בעדי מהבין את תורת כריסטוס... ועוד: "מות, מות ומות, זהו הדבר המהכה לִנּוֹ בכל רגע. חייכם נמשכים והולכים אל המות. אם עמלים אתם בשביל חייכם הפרטיים בעתיד, הרי יודעים אתם מי הוא המהכה לכם – הכות. והמות בבואו הלא הרס יהרוס כל מה שבניתם לכם. הרי שהחיים שהאדם חי בשביל עצמו אין להם כל תֵּכֵן". אין לחיים שהאדם חי בשביל עצמו כל תֵּכֵן, – זהו מה שלמד טולסטוי מהוך האנגליין. אבל אִס־כֵּן אפוא – למה לִנּוֹ לבקש שמחות, ולו גם לֹא אֵלֶּה שהמון בני־האדם מוקיר אותן, כִּי־אִם יותר נשגבות ויותר טהורות? כי אָמְרוּ מה שתאמרו, והשמחה גם היא אינה אֵלֶּה רגש אישי, פרטי, ואם צריך הוא האדם לַחֲדוֹל מעצמו ומאישיותו, – לַשְׂמֵחָה מה זה עושה? אבל טולסטוי לֹא יִנְאֵש מן השמחה כשם שֹׁא יִנְאֵש מן השכל, יֵעֵן כי זהו, לפי מבטאו של טולסטוי, שקר. וגם אמנם שקר הוא לַגְּבִי טוֹלְסְטוֹי. גם אחר המשבר הראשון שעבר עליו וגם אחר המשבר השני החל טולסטוי לַדְּבַר עַל התיאשות מַלְּא, על הקרבן ועל הנחיצות לחיות כאדם פשוט. הנה פִּיר, כטולסטוי לאחר "ודויו", למד את האמת החדשה מפי פִּלטוֹן קְרִטְיָב אשר היה כְּלוֹ התגשמותן של קבלת־היסורין, ההכנעה והאמונה המִיְחָדוֹת לעם הרוסי. פִּיר הרגיש גִּס־הוֹא לַרֶךְ בהתיאשות וקרבתו. וסוף דברו סוף דבר נתפשו: הוא נעשה רַךְ, החל לַדְּבַר נפלאות על העם הרוסי, שָׁאף לַהֲשִׁילֵמוֹת וגם השתלם באמת, אבל באותה שעה לֹא חדל מהתענג על נַעַם החיים ולא חדל לַחֲשֵׁב מחשבות על הטבת גורלו. הרי מה

טובו הוי מהיפהו! אינני יודע מה חושבים בזה אחרים – לדידי אני שומע דברים אלה של פיר יוצאים מפי טולסטוי גם בספרים הדתיים-התיאולוגיים, שכתב לאחר המשבר השני שלו.

ניטשה, דוסטויבסקי וטולסטוי – שלשתם הציצו לרגעים לתוך עולמות אחרים. אז ראה ניטשה את „החזרה הנצחית“ (לא החזרה עקר כאן, כי אם הנצח). אז נגע דוסטויבסקי בעולמות אחרים (ודויו של סוידריגילוב). אז הפיר טולסטוי, כי צריך לקיים דברי ה' בכל החמר הנורא שלהם, ואז מצא לנכון לדבר על-דבר הקרבן הגדול של אברהם. אבל הרגעים היקרים ההם עברו, ובעלי-היאוש הגדולים החלו לדרש דרשות: זה על האדם הצליון, זה על הפרוטסטנטיה והפוליטיקה, וזה על האמונה המקבלת ומשגת לשכל, כאלו לא ידע, שכל עקרה של האמונה באלהים היא זו שהיא מעל לכל שכל אנוש.

(סוף יבוא)